

LIBERALIZAM BEZ LIBERALA

ASIM MUJKIĆ: *PRAVDA I ETNONACIONALIZAM*,
Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Fondacija Heinrich Böll,
Sarajevo, 2010, str. 219

U raspravi o mogućem ustavnom preuređenju Bosne i Hercegovine suprotstavljaju se dva načelna politička stanovišta. Jedno se zasniva na složenoj podeli vlasti prema predratnim i poratnim etničkim i geografskim linijama podele i uspostavljanju mehanizama dogovaranja na centralnom nivou. To je sistem koji je nedosledno sproveden prema Dejtonskom sporazumu u današnjoj BiH. Drugo stanovište se zasniva na potrebi jačanja nadležnosti centralne vlasti u BiH i uspostavljanju jedinstvenih i efikasnijih mehanizama upravljanja na celokupnoj teritoriji. Oba stanovišta omogućavaju različite političke opcije pomoću kojih ih je moguće operacionalizovati. Prvo operacionalizuje različite konsocijativne i federalističke predloge, a drugo pokriva opcije od unitarne nacionalne države do liberalnog građanstva.

U knjizi *Pravda i etnonacionalizam* Asim Mujkić, profesor sarajevskog Fakulteta političkih nauka, zastupa gledište da je liberalna demokratija poželjna i ostvariva politička opcija za Bosnu i Hercegovinu. Knjiga je zbirka tekstova u kojima se iz različitih uglova opravdava ova ideja i polemíše sa drugačijim pristupima. Ključna teza jeste da je teritorijalizovana etnonacionalna podela pogubna za Bosnu i Hercegovinu i da je liberalna demokratija, uključujući princip jedan čovek jedan glas, jedina alternativna opcija koja bi mogla da obuhvati političke interese svih građana i kolektiveta. Ova ideja se obrazlaže kroz različite tipove argumentacije i na različitim nivoima apstakcije. Argumentacija se kreće od principijelne, političko-filozofske, do kontekstualne, koja uzima u obzir istorijske okolnosti, činjenice političke sociologije i komparativne argumente.

U ovom smislu knjiga je vredan i ambiciozan poduhvat u kome se principijelna argumentacija kontekstualizuje u teškom slučaju nestabilne države sa teškom prošlošću i ostrim linijama etničkih i političkih podela. To je izuzetno težak i zahtevan put. On podrazumeva, da upotrebim hegelovsku terminologiju koju autor ponekad koristi, naporan „rad pojma“, kojim se principi u nizu posredovanja operacionalizuju i postaju sve konkretniji.

Stoga ne čudi što se u knjizi analiziraju argumenti u rasponu od Hegela do Dodiga. Nije teško pobrojati teškoće na ovom putu, za koje bi mnogi rekli da su nepremostive. Niko ne spori da je BiH danas duboko podeljeno društvo u kome nema konsenzusa ni o fudbalskoj reprezentaciji, a kamoli o političkom sistemu. Takođe, što je još važnije za Mujkićev projekat, liberalna demokratija nije prvi politički izbor građana Bosne i Hercegovine. U takvoj situaciji, liberalne institucije nisu neutralni i inkluzivni politički okvir, nego još jedna od konkurentskih opcija.

Na čemu onda počiva uverenje da je liberalna demokratija poželjan i ostvariv politički okvir za BiH? Prema autoru, ova opcija je principijelno različita od drugih jer obezbeđuje širi okvir za praktikovanje individualnih prava i sloboda, u ovom slučaju pre svega političkih. Ipak, normativna superiornost liberalne demokratije nad etnopolitičkim koncepcijama, kako ih Mujkić naziva, nije dovoljna da bi se dokazala teza. Potrebno je pokazati da je najbolji teritorijalni okvir za zaštitu i praktikovanje ovih sloboda - BiH, ni manje ni više od toga. Za takav zaključak ne postoje principijelni razlozi. Sa ove tačke gledišta ne postoji inherentna veza između pojedinačnih sloboda i bilo kog teritorijalnog okvira. Za odgovor na pitanje kako urediti politički okvir tako da individualne slobode budu zaštićene i imaju jednaku vrednost za pojedince potrebno je više od toga. Zaštita osnovnih građanskih sloboda je u tim smislu manji problem, mehanizmi njihove zaštite, uz manja odstupanja, uglavnom su poznati i sastoje se od mehanizama ostvarivanja vladavine prava. Problem predstavlja ostvarivanje političkih sloboda, odnosno dizajniranje političkog okvira u kome će političke slobode imati jednaku vrednost za sve, nezavisno od njihovih ostalih preferencija. Ovde se postavlja i pitanje distribucije političke moći i teritorijalnog okvira.

Zašto bi liberalno demokratski uređena BiH, na principu jedan čovek jedan glas, uz dodatne garancije građanskih prava, obezbeđivala bolju distribuciju političkih sloboda od alternativnog rešenja, zasnovanog na identitetskim razlozima? Mujkić smatra da za to postoje specifični razlozi koji važe za BiH, a koji su zasnovani na teoriji pravde, koji su obuhvaćeni imenom „pravda za Bosnu“. Prema autorovoj analizi, sadašnja distribucija političke moći i njena teritorijalizacija rezultat je rata i zločina počinjenih u njemu. Ona favorizuje etničke političke elite i kroz identitetske naracije esencijalizuje etničke identitete kako bi lakše manipulisala njima. Ovakvo stanje stvari predstavlja opasnost za ostvarivanje prava građana Bosne, jer oni svoja prava mogu da ostvaruju samo kao pripadnici određene etničke grupe, a ne kao pojedinci. Takvo stanje stvari je zacementirano pravnim i institucionalnim okvirom, mada počiva na teorijski i moralno manjkavim osnovama. Mujkićeva argumentacija do ove tačke u knjizi uglavnom ima neproblematične osnove i dosta je čvrsta.

Ipak, to je samo deo priče. Dokazati da je nešto normativno superior-na teorijska pozicija nije isto što i dokazati da je na osnovu nje moguće generisati najbolje rešenje u posebnom slučaju. To se može videti u ostatku argumentacije koja se tiče a) genealogije sukoba koja ima za cilj da pokaže da su sukobi u BiH bili gotovo uvek spolja inicirani, a ne autentični sukobi i b) da liberalno-demokratsko rešenje ima istorijsko utemeljenje i predstavlja moralno opravdanu i izvodivu opciju. Ovde Mujkićeva argumentacija zapada u probleme.

Deo argumentacije u kome se analizira genealogija sukoba i predlaže rešenje pliva u mutnim tumačenjima regionalne istoriografije, političke sociologije, međunarodnog prava, komparativistike, u kojima je teško razaznati snagu svedočanstava. Ovo je vidljivo u polemikama koje autor vodi sa zastupnicima alternativnih rešenja. Navešću nekoliko primera u pogledu kojih postoje sporne interpretacije. Mujkić, na primer, genezu etnonacionalizma prati od devetnaestovekovnog uticaja ruskog narodnjaštva na srpsku elitu, koja je onda posejala seme etničke mobilizacije u regionu, što je teško dokaziva teza s obzirom na različite uticaje koji su dolazili iz raznih centara, od kojih ruski nije najuticajniji. Kao centralni argument ovog dela se izdvaja osporavanje „danas vrlo popularne teze o BiH kao tradicionalno podijeljenom društvu, društvu kojeg karakterizira paralelni život, navodno toliko različitih kultura i svijetova, da ga na okupu može držati samo nekakva imperija.“ U tom pogledu se na istom mestu naglašava: „Iskustvo BiH između 1943. i 1990. pokazuje da je moguće govoriti o političkom identitetu koji počiva izvan zadatah okvira etničkih identiteta, te da se kao ključni remetilački faktor u BiH najčešće pojavljuju etnopolitičke matrice izvan BiH. Danas je bjelodana činjenica da etnonacionalistička revolucija nije nikada do sada bila genuini bosanskohercegovački projekt“ (Mujkić 2010, 119). Pri tome se ne zaboravlja, mada ne uzima dovoljno u obzir, činjenica da u tom periodu nije postojala demokratska država, da je to rešenje održavano „odozgo“, iz ideološkog imperijalnog centra, da su i u tom periodu postojali „nacionalni ključevi“ za javne službe i da su Srbi i Hrvati koji su dizali „etnonacionalističke revolucije“ takođe bili građani BiH. Što je još važnije, ovakav stav delegitimizuje zahteve značajnog dela građanstva, sve dok ne postanu „ispravni“ građani.

Što se tiče rešenja, ono počiva na promišljanju sledećeg problema: „kako etničko ili bilo koje drugo kolektivno učiniti irelevantnim u političkom smislu? Kako dakle demontirati etnopolitiku ili bilo koju politiku autoritarnih kolektivističkih pretenzija koja se odaje kao govor transsubstancijalnosti?“ (isto 156). U sadržajnom smislu, rešenje je kombinacija decentralizovane liberalno-demokratske države sa dominantnom levičarskom naracijom: „U BiH je, do sada, samo ljevica dokazala da može ponuditi drugačiju naraciju društvene solidarnosti, da je u stanju – naravno u zavisnosti od specifičnih društvenohistorijskih okolnosti – ponuditi

učinkovitu, funkcionalnu alternativu grupnog identitetskog mobiliziranja nasuprot desnoj identitetskoj naraciji koja počiva na etničkoj mobilizaciji. (isto 120). Ostaje otvoreno pitanje kako je moguće ostvariti takvo rešenje bez značajnog stepena represije ili nedemokratske kontrole. Sve što se o ovom problemu navodi u knjizi su neuspešni ili poluuspešni primeri izbornog i institucionalnog inženjeringa sprovedeni odozgo i spolja, koji su i nedemokratski i slab garant za uspešnost takvog projekta. Još manje levičarski.

Nemoguće je na ovako malom prostoru napraviti pravedan prikaz svih tema i argumenata koji su izložni u ovoj knjizi. Bez obzira na manjkavosti u argumentaciji, knjiga otvara problem koji je nedovoljno shvaćen izvan BiH, a to je kako je moguće slobodno živeti ukoliko je politički prostor omeđen uskim i rigidnim supstancijalnim koncepcijama etničkih i religijskih identiteta. Šta je sa pravima onih kojima je stalo do neetničkih identiteta ili su im kolektivni identiteti manje važni, ma koliki bio broj takvih? U ovom pogledu ovo je hrabra knjiga koja neće naići na odobravanje većine. Štaviše, naljutiće sve tri strane u sporu, mada ne u jednakoj meri. Ipak, odgovor na prethodno pitanje ne može se tražiti u nametanju liberalnog principa „jedan čovek jedan glas“, jer se politički prostor jednako može premrežiti novim supstancijalnim i jednako neprijatnim podelama političke moći. Ne bi trebalo zaboraviti da su prvi slobodni izbora u BiH organizovani upravo po navedenom liberalnom principu, kao i glasanje na „građanskom“ referendumu o nezavisnosti. Oboje je dovelo do nacionalnog svrstavanja koje je gotovo ravno popisu stanovništva. Ako se pretpostavi da je takvo glasanje rezultat manipulacije i nedovoljne građanske svesti stanovništva, onda izgledi za liberalnu demokratiju nisu veliki. Problem bi u tom slučaju trebalo postaviti kao pitanje kako je moguć liberalni poredak u državi bez liberala.

Rešenje u kome će biti zadovoljene i individualne i kolektivne težnje nije lako pronaći. Putokaz za to može se naći u delu knjige u kome se reinterpretira „zatvorenikova dilema“ na primeru BiH glasača. Mujkić međutim ne razmatra mogućnost racionalnog rešenja. Izlaz iz takve situacije je ili arbitar (tiranin) ili poverenje među učesnicima. Onda kada svi učesnici mogu u razumnoj meri biti sigurni da im druga strana ne radi o glavi i da hoće da sarađuje, ma odakle poticalo uverenje u suprotno, saradnja postaje moguća. Rešenje koje nudi arbitar je zasnovano na prinudi i u slučaju BiH zavisno od šireg sklopa odnosa političke moći. Kao takvo ono nije niti stabilno niti normativno branljivo. Drugi put je skromniji i sporiji, ali zavisi od izlaska iz začaranog kruga nepoverenja u kome stanovnici BiH žive. Građenje poverenja među velikim brojem učesnika jeste mukotrpan i dug posao koji u svakom pojedinačnom slučaju zavisi od poteza druge strane. Nema jednostavnih rešenja. Zbog toga je slučaj BiH toliko težak. ¶